Dokumentazzjoni lokali tal-kliem Sqalli li daħal fil-Malti fis-sekli 15 u 16

Daniel Bezzina

Fl-istudji tal-Malti ġieli nsibu diffikultà nagħrfu jekk kelma barranija hix ta' nisel Sqalli jew Toskan. Skont Joseph Cremona, xi kliem seta' daħal fl-Isqalli mill-Franċiż jew mit-Toskan u mbagħad fil-Malti u għalhekk sal-lum għandna dubju fuq nislu.[1] Barra minn hekk, id-dokumenti bil-Malti ma tantx jgħinuna għax il-Malti beda jinkiteb b'mod regolari mis-seklu 19,[2] meta kien ilu sekli sħaħ jiddakkar mit-Toskan.

L-iskop tal-istudju kien li nfittex f'xi wħud mid-dokumenti bl-Isqalli Medjevali li nkitbu f'Malta biex niksbu ħjiel ta' self mill-Isqalli.

L-għejun

Ħafna dokumenti bl-Isqalli li nsibu fl-arkivji nutarili u tal-Katidral imorru lura għas-seklu 15 u għalhekk jistgħu jipprovdulna evidenza tan-nisel Sqalli.[3] Ir-riċerka tiegħi bbażajtha fuq it-traskrizzjonijiet tad-dokumenti li ġejjin – illustrazzjoni ċara kemm il-ħidma ta' Fiorini u Wettinger tiswa lil-lingwista storiku:

Busuttil, Joseph. "The Rollo de Mello (1436) and The Will of Don Bernardus Yaner (1442)." Cortis et al 57-72.

Fiorini, Stanley (ed.). *Documentary Sources of Maltese History: Part I, Notarial Documents. Notary Giacomo Zabbara R494/1* (Malta: Malta University Press, 1996).

——. *Documentary Sources of Maltese History: Part I, Notarial Documents. Notary Giacomo Zabbara R494/1 2: 1494-1497.* (Malta: Malta University Press, 1999).

——. "Carnj per lu carnivalj", *Melita Historica*, 9.4 (1987) 311-14.

——. "Li Buky di Lu Rabatu: The Population of Rabat c. 1480", Cortis et al. 73-96.

——. *The 'Mandati' Documents at the Archives of the Mdina Cathedral, Malta: 1473-1539*. Malta: The Hill Monastic Manuscript Library u l-Mużew tal-Katidral, 1992.

——. *Santo Spirito Hospital at Rabat, Malta: The early years to 1575*. (Il-Belt: Id-Dipartiment tal-Informazzjoni, 1989) 87-187.

——. "X'nafu dwar Callus?", *Min kien Callus?* ed. P. Mizzi (Malta: KKM, 2003) 15-53.

Wettinger, Godfrey. "The Militia List of 1419-20: A new starting point for the study of Malta's population", *Melita Historica*, 5.2 (1969) 80-106.

——. "The Militia Roster of Watch Duties of 1417", *The Armed Forces of Malta Journal 32* (1979) 25-42.

Nifhem li hemm traskrizzjonijiet ta' dokumenti oħrajn tal-perjodu, ewlieni fosthom *Acta iuratorum et consilii civitatis et insulae Maltae*, imma minħabba t-tul ta' dal-istudju ma inkludejthomx.

L-użu tad-djaletti fi Sqallija

Joseph Brincat jgħidilna li fis-seklu 14 l-użu tal-Isqalli fl-amministrazzjoni fi Sqallija kien sar aktar popolari filwaqt li l-Latin baqa' limitat għal dokumenti uffiċjali maħruġa mir-re u l-viċirè; huwa tal-fehma li aktarx l-Isqalli daħal f'Malta f'daż-żmien.[4] Il-kitba letterarja fi Sqallija jidher li baqgħet issir bl-Isqalli imma f'varjetà distinta minn dik mitkellma, u għalkemm it-Toskan ġie rrikonoxxut fi Sqallija fl-1652, l-Isqalli baqa' lingwa akkademika għax kien għadu popolari.

Id-dokumenti minn Malta jixhdu li l-Isqalli beda jinfirex sew. F'bosta dokumenti li għarbilt jidher imħallat mal-Latin, tant li f'ċerti każi ma tkunx tista' tagħżel bejniethom, bħal fil-każ ta' *salmas tres frumenti de regno Sicilie assignandao jn civitate Jn reditu brigantinj.*[5] Fl-istħarriġ li għamilt sibt bosta kliem Latin imħallat f'kitbiet fit-tul bl-Isqalli, bħal meta jissemmew pożizzjonijiet uffiċjali jew dati, ngħidu aħna.

Madanakollu rridu nżommu quddiem għajnejna li, kif jgħidilna Cremona, l-istorja lingwistika ta' Sqallija hija kumplessa u għalhekk l-informazzjoni miġbura tista' ma tkunx preċiża.[6]

L-użu tal-Isqalli f'Malta sal-1530

Skont Brincat, l-ewwel kuntatt tal-Maltin mad-djaletti Rumanzi jmur lura għall-perjodu 1191-1223, meta Malta waqgħet taħt il-kontijiet Ġenoviżi b'fewdu, fl-inħawi ta' Sant'Anġlu u l-Birgu.[7] Alberto Varvaro jikkonferma li l-influwenza tal-Isqalli fuq l-Għarbi ta' Malta tmur lura għal daż-żmien u tkompli tal-inqas sas-seklu 16.[8]

Gabriella Alfieri tgħidilna li l-Isqalli kien użat mill-amministrazzjoni tal-pajjiż u kien igawdi prestiġju akbar minħabba li kien meqjus vulgar neo-Latin.[9] Skont Cremona, il-kuntatt ta' Malta max-xatt tan-Nofsinhar ta' Sqallija kien ħafna aqwa minn ma' xtut oħra fil-Mediterran u għalhekk hemm xebh lingwistiku qawwi mal-Malti.[10]

Billi l-kitba bl-Isqalli fis-sekli 13 u 14 kienet kotrot, aktarx kien hawn diversi Maltin li kienu kapaċi jħaddmuh.[11] Brincat jassumi li probabbilment l-Isqalli kien mitħaddet lokalment min-nobbli u l-borgeżija minħabba ż-żwiġijiet imħalltin mal-Isqallin.[12] Jgħid ukoll li l-Isqalli kien jiġi bejn il-bażilett u l-akrolett peress li kien jintuża wkoll f' varjetà kanċellereska għal kitba ta' dokumenti uffiċjali ta' interess lokali.[13]

Karl Chircop sab ittra li tmur lura għall-1396 miktuba bl-Isqalli b'risposta għal ittra li kienet intbagħtet minn Malta, u li aktarx kienet bl-Isqalli wkoll. Din tixhed li dak iż-żmien kien hawn għarfien passiv tad-djalett, tal-inqas fost l-elit. Ta' min jinnota li bosta kliem f'dil-ittra jinsab fil-Malti modern, bħal 'lok' u 'nobbli'.[14]

Minn dokument tal-1409 li Arnold Cassola stħarreġ, joħroġ numru ta' kliem użat fir-reġistru amministrattiv u li llum insibuh fil-Malti, bħal 're' u 'elett'.[15]

Varvaro jaħseb li sal-1530, l-Isqalli gawda prestiġju kostanti f'Malta fost il-klassijiet kollha tas-soċjetà, ukoll bis-saħħa tal-membri tal-amministrazzjoni, tal-professjonisti, tal-kummerċjanti u tal-artiġjani.[16] Brincat jgħidilna li qabel l-1530 il-Maltin ma kenux esposti għat-Toskan, li kien it-'Taljan' letterarju.[17]

Anthony Luttrell tal-fehma li fil-Medjuevu l-popolazzjoni lokali kellha kuntatti ma' ilsna Rumanzi oħra barra mill-Isqalli, bħall-Franċiż u l-Katalan, imma ma influwenzawx l-ilsien mitkellem; il-ftit Ispaniżmi u Franċeżiżmi li għandna fil-Malti daħlu mill-Isqalli.[18]

Brincat, bħal ħafna oħrajn, jgħid li mill-ħakma Normanna sal-wasla tal-Ordni, id-djaletti Sqallin kienu għajn ta' influwenza għall-Malti; li damet sas-seklu 19. Huwa tal-fehma li mhux ta' min jeskludi l-possibiltà li l-influwenza tal-Isqalli f'Malta baqgħet ġejja sas-seklu 17 u jista' jkun li xi kliem ta' nisel

Toskan daħal fil-Malti mill-Isqalli, l-aktar wara l-Assedju l-Kbir, meta l-kuntatt ma' kelliema mill-Italja kollha żdied u sar aktar frekwenti.[19]

Sehem id-djalett Sqalli mill-1530 sas-seklu 18

Il-miġja tal-Kavallieri ġabet tibdil kbir f'Malta minħabba d-drawwiet internazzjonali li kellhom għax kienu ġejjin minn partijiet differenti tal-Ewropa. Skont Alfieri, ġabu magħhom it-Toskan miktub, ibbażat fuq it-taħdit tal-Kavallieri Taljani għall-użu uffiċjali, u varjant ta' Sqalli Taljanizzat mitħaddet li kienu jużawh għall-komunikazzjoni interna u mal-elit Maltin.[20]

Sa mis-seklu 15, il-Kavallieri diġà kienu jħaddmu forma ta' Toskan f'Rodi, kif jixhdu bosta dokumenti uffiċjali tal-Ordni. Del Rosso jgħid li meta l-Kavallieri waslu Malta, l-użu tat-Toskan kotor għax fl-Italja beda jsir aktar popolari u jidher li dak iż-żmien ħafna nies ma kellhomx ħakma soda tal-Latin.[21]

L-argument ta' Del Rosso jsaħħaħ it-teorija li fl-istess żmien l-influwenza tal-Isqalli naqset.[22] Uħud mid-dokumenti li analizzajt jixhdu li f'ċerti kuntesti l-użu tal-Isqalli miktub naqas tant li ma kenitx faċli li nagħżlu mit-Toskan imma f'oqsma oħrajn baqa' b'saħħtu u f'xi waqtiet jidhru fdalijiet ċari tiegħu anki wara l-1530. Ngħidu aħna, fir-*Regole per la lingua maltese* (1600-47), jidher kliem Toskan u kliem informali Sqalli Taljanizzat,[23] bħal *nacare, mucialia* u *giorgolana*.[24]

L-użu u l-influwenza tal-Isqalli fis-seklu 18

Mikiel Anton Vassalli jgħidilna li d-djalett Malti tal-bliet madwar il-port kellu ħafna kliem ta' nisel Sqalli, Taljan u Franċiż u xi wħud minnu kien beda jieħu post dak ta' nisel Semitiku. Huwa jgħid ukoll li n-nisa tal-ibliet kienu qed jużaw ħafna kliem Sqalli u Toskan fit-taħdit, u l-kliem Malti kien jinstema' mħallat b'ħafna elementi Rumanzi, l-aktar ta' nisel Sqalli u Latin.[25] Ikompli li d-djaletti tal-irħula tal-Punent ta' Malta ma kenux mittiefsa bi kliem ta' nisel Rumanz imma fl-Imdina u r-Rabat kien laħaq daħal xi kliem Rumanz għalkemm mhux f'ammonti kbar.[26]

L-argument ta' Vassalli jorbot ħafna mal-messaġġ li ried iwassal il-Palermitan Domenico Boccadifuoco – li għamel xi żmien Kappillan Konventwali tal-Ordni – fl-*Intermezzo* (1760) ikkupjat minn Ignazio Saverio Mifsud.[27] Insibu

djalogu bejn żewġ karattri, Pantaleone u Vittoria, li jirrifletti s-sitwazzjoni lingwistika f'Malta dik il-ħabta: ir-raġel jitkellem bit-Toskan imma l-mara titkellem b'taħlita ta' Sqalli, Taljan imkisser u Malti.[28]

Skont Mifsud, Vittoria hija l-istrument li bih Boccadifuoco jissatirizza n-nisa Maltin li kienu jitkellmu t-Taljan ħażin.[29] Brincat jurina wkoll li Vittorja tirrappreżenta lill-Maltin tal-perjodu li żammew it-tradizzjoni orali ħajja bbażata fuq l-Isqalli qabel il-miġja tal-Ordni. Mill-analiżi ta' Cassola joħroġ li Vittoria fil-fatt kienet titkellem l-Isqalli ħażin ħażin u aktarx il-borgeżija Maltija kellha għarfien aħjar tal-Isqalli milli tat-Toskan.[30]

Il-fatturi demografiċi

Tul is-sekli, Malta kienet f'kuntatt kontinwu ma' Sqallija, bħal żwiġijiet ta' Maltin ma' barranin, il-kenn li Sqallija kienet toffri mill-assedji tat-Torok u l-kuntatti fil-portijiet.[31] Nies bħal negozjanti, artiġjani u professjonisti kienu għajn ta' influwenza lingwistika; Henri Bresc isemmi wkoll in-numru mdaqqas ta' familji nobbli minn Sqallija li ġew joqogħdu Malta u li tħalltu mal-Maltin.[32]

Il-lingwaġġ kolt tal-intellettwali, bħal dak li għandu x'jaqsam mal-arti, ir-reliġjon, il-politika u l-liġi, huwa miżgħud b'termini ta' nisel Rumanz għax mis-seklu 14 sas-seklu 20 l-elit tas-soċjetà kienu jitgħallmu jiktbu u jitkellmu bl-Isqalli u aktar tard bit-Toskan.[33] Din is-sitwazzjoni bilingwi għenet biex il-Malti jkompli jiddakkar bi kliem bħal dan.

Varvaro jressaq l-idea li t-taqlib soċjali li esperjenzat Sqallija fil-Medjuevu qered l-għeruq Għarab mil-lingwa, u għalkemm dat-taqlib aktarx inħass f'Malta wkoll, l-effetti kienu inqas drastiċi u ma nistgħux inkunu żguri jekk ġietx ipprattikata xi forma ta' politika lingwistika f'xi waqt.[34]

Fi żmien l-Ordni bdew jaslu bosta immigranti barranin min-Nofsinhar, bħal suldati, baħrin, professjonisti u manwali għall-bini tas-swar. Il-kuntatt lingwistiku kien qawwi biżżejjed biex il-Malti jinbidel bl-introduzzjoni ta' ħafna kliem ta' nisel Rumanz li, skont Brincat, sebaq lill-kliem ta' nisel Semitiku.[35]

Aktarx li l-għeruq Semitiċi baqgħu sodi fi lsienna għax Malta kienet dejjem fil-periferija ta' dak kollu li kien jiġri fi Sqallija Medjevali u jidher li l-komunitajiet Maltin kienu magħqudin ħafna – fatt li għen biex anki l-lingwa baqgħet ikkonservata.[36]

Sinonimi Semitiċi-Rumanzi

Fernand Krier tal-fehma li hemm struttura fit-tislif tal-Malti mill-ilsna Rumanzi; il-lessiku bażiku baqa' Semitiku imma termini miżjudin jew periferali huma ta' nisel Rumanz.[37] Jista' jkun li l-bilingwiżmu kien il-fattur soċjolingwistiku li għen biex fil-Malti jkun hemm dawn iż-żidiet jew koppji ġodda, bħal 'tabib' u 'kirurgu', 'għoġol' u 'vitella', 'qaddis' u 'sagru', 'din' u 'reliġjon', 'jum' u 'ġurnata', 'qabar' u 'monument'.

Għandna wkoll xi eżempji ta' sinonimi li t-tnejn ikunu ta' nisel Rumanz, bħal 'barba' u 'ziju'.[38] Mhux ta' min jeskludi li ż-żewġ kelmiet kienu użati fit-taħdit tan-nies fi klassijiet soċjali differenti lura fiż-żmien jew li l-kelliema riedu kliem differenti biex jagħżlu tifsira minn oħra.

L-amministrazzjoni lokali

L-ewwel prova konkreta li l-Isqalli kien ilsien uffiċjali ta' Malta hija ittra li ntbagħtet minn Malta fl-1397 u li qiegħda fl-Archivio di Stato ta' Palermo.[39]

Fid-dokumenti bl-Isqalli li għarbilt sibt għadd ta' kliem marbut mal-amministrazzjoni u li llum huwa integrat fil-Malti. Jidher li l-amministrazzjoni introdotta mir-Re Ruġġieru II kienet aktar miftuħa u kienet ukoll amministrata minn barra l-gżira mis-*superiurj*. Il-Maltin ħtieġu terminoloġija ġdida biex jirreferu għal dawn l-elementi ġodda fit-tmexxija lokali u jidher li l-Isqalli kien għajn kbira:[40]

ambaxaturj	*Bagliu*	*barunj*	*deputatu*	*Jurati*
Cancellario	*capu*	*Castellani*	*commissariu*	*consulu*
Contisse	*magistratu*	*magnificu*	*nobili*	*officiali*
honorabili	*Honoratu*	*prefatu*	*principe*	*re*
Sindacu	*Signur*	*Surgente*	*Vice*	*Vicere*

Il-ġerarkija ekkleżjastika

Ir-Re Ruġġieru keċċa ħafna Musulmani minn Malta u Sqallija fl-1224 wara xi inkwiet li nqala' fir-renju u l-Kristjaneżmu f'Malta nfirex malajr, anki minħabba li ħafna nies ta' twemmin Musulman ikkonvertew.[41]

Il-ġabra tal-ministri tal-Katidral bdiet tissejjaħ *capitulu* filwaqt li l-ġerarkija kollha flimkien bdiet tissejjaħ *cleru*. L-għaqdiet reliġjużi, *lordine*, bdew jiżdiedu minħabba li n-nies ta' twemmin Nisrani żdiedu; uħud minn dawn l-ordnijiet jissejħu *minuri*. Affarijiet qaddisa bdew jissejħu *Sagri*.

Jidher li l-popolazzjoni Maltija bdiet tuża t-termini li kienet tisma' mingħand il-barranin biex tindirizzahom b'mod xieraq skont il-pożizzjoni li kienu jokkupaw għax ma kellhiex terminoloġija Maltija li setgħet taqdiha. Fid-dokumenti sibt diversi titli li jirreferu għal nies reliġjużi u li llum huma integrati fi lsienna:

Beatj	*Don*	*Fra*	*canonico*	*Monsignuri*
Patri	*reverendu*	*Santita*	*soru*	*Venerabilj*

Ta' min jinnota n-numru mdaqqas ta' ismijiet ta' pożizzjonijiet amministrattivi u xogħlijiet speċifiċi fi ħdan il-ġerarkija ekkleżjastika li jidhru fid-dokumenti minn Malta miktuba bl-Isqalli:

abbati	*abatissa*	*archidiacono*	*Chantru*	*canturi*
Capillano	*decanu*	*predicaturi*	*Sacerdotu*	*secolaru*

Użanzi reliġjużi ġodda

Ħafna mill-membri tal-kleru f'Malta kienu jkunu barranin li jkunu studjaw fl-Ewropa u għalhekk ġabu magħhom ideat u ħwejjeġ ġodda li maż-żmien saru parti mit-tradizzjoni ekkleżjastika Maltija.

Fid-dokumenti minn Malta tidher terminoloġija tal-għamara u l-arkitettura marbuta mal-knisja:

altaru	*armariu*	*banchi*	*bancheti*	*bancuni*
ymagini	*campanaru*	*coru*	*monumento*	*orgni*
pictura	*campana*	*Sepulcro*	*scannello*	*tabernaculu*

Ir-riti reliġjużi saru aktar elaborati u numerużi tul daż-żmien:

epistoli	*festa*	*Jndulgencia*	*cantu*	*carnivalj*
luminaria	*ordinacionj*	*predica*	*processionj*	*strina*

Il-kotra Maltija bdiet tara bosta *ornamenti* differenti fil-knisja użati waqt ir-riti. Il-kliem li ġej kien jintuża fl-Isqalli Medjevali:

antiphonario	*blandunj*	*breviarj*	*domina*	*fonti*
gradualj	*Jnchensu*	*calachi*	*candela*	*candaliri*
catini	*curalli*	*crocza*	*cruchifissu*	*cullaru*
coruna	*lamperi*	*missali*	*psalterio*	*vara*

Kliem ieħor Malti marbut mal-użanzi tal-Knisja li aktarx daħal mill-Isqalli huwa:

gloriosu	*gracia*	*Corpu*	*cristianj*	*Nunciata*
regule	*presbitero*	*laurora*	*celebranti*	*animi*

Ismijiet ta' qaddisin

Il-popolazzjoni bdiet tiġi f'kuntatt ma' ismijiet ta' qaddisin li qabel ma kenitx semgħet bihom. Ir-riti biex jitfakkru dawn il-qaddisin bdew jiżdiedu u l-kalendarju tal-Knisja tista' tgħid kuljum ifakkar tal-inqas qaddis jew ġrajja importanti tal-istorja tal-Knisja. Ħafna qaddisin jingħataw it-titlu ta' *San* u *Santu* fl-Isqalli, u l-Malti jidher li wiret dil-forma wkoll.[42]

Fid-dokumenti bl-Isqalli jidhru diversi ismijiet ta' qaddisin u dan jixhed li l-Malti seta' xorob ħafna minnhom:

San Francesco	*Sanctu Jacobu*	*San Joanni*	*Santu Cataldu*	*San Paulo*
Santa Agatha	*Sanctu Andria*	*Sanctj Laurencij*	*Santa Maria*	*Sante Catharinae*

Naraw ukoll bosta referenzi għal iben Alla, li jidher li bdew joktru wkoll: *Jesu, Christu, Salvaturi.*

Is-snajja' u l-professjonijiet

Bis-saħħa tal-artiġjani li bdew jaslu min-Nofsinhar tal-Italja, ir-reġistru tas-snajja' u l-professjonijiet stagħna. Skont Brincat, il-Knisja, ngħidu aħna, ġibdet lejha wħud minnhom biex jaħdmu fuq bini u opri ta' arti reliġjuża f'daż-żmien.[43]

Jidher li l-Maltin influwenzaw ruħhom minn dawn il-ħaddiema ġodda u daħħlu għadd kbir ta' termini marbutin ma' xogħlijiet differenti:

arginteri	*barberj*	*bactiturj dilu oru*	*burdinaru*	*falcuneri*
frusterj	*Jucularu*	*garsuni*	*capu mastru*	*carpinterio*
cavallerj	*currerj*	*cursalj*	*lavuranti*	*manuali*
massaru	*Mastru*	*mastrudaxa*	*mercanti*	*notar*
organista	*bastaso*	*picturi*	*portulano*	*servitor*
servu	*scavu*	*scrivano*	*speziarij*	*Trubaturi*

L-għodod

L-artiġjani li ġew Malta ġabu magħhom l-ismijiet tal-għodod li kienu jużaw:

ampulluzj	*antenna*	*anterna*	*antinoli*	*larbulu*
bachilj	*piccuni*	*barda*	*bactagli*	*botti*
chanca	*chinturj*	*cherchj*	*fallachi*	*flascun*
furno	*cucharellj*	*capistro*	*carrecti*	*carratellu*
cathanaczu	*cavectj*	*caxa*	*caxetta*	*lampa*
lancza	*lasta*	*mantichi*	*michj*	*mortalu*
palio	*plactunj*	*cannati*	*cannicj*	*segi*
scutelli	*tacza*	*turcj*	*chimitarra*	*czappuni*

Iltqajt ukoll ma' kliem li jirreferi għal tipi ta' *mitallu* differenti li kien jintuża dak iż-żmien:

azaru	*brunzu*	*chombu*	*landa*	*ramo*

Ta' min isemmi l-kliem marbut max-xogħol tal-injam, *lignami*, li ltqajt miegħu. Fil-qasam ta' dan ix-xogħol, dan il kliem għadu jintuża:

fogli	*foglamj*	*nuchipressu*	*ruvuru*	*serraticzi*
tavula	*travj*			

Sibt għadd sabiħ ta' kliem marbut mal-kitba u l-karterija:

carta	*Quadernu*	*ligatura*	*littera*	*manifestj*
minuta	*parchimina*	*scripti*	*scrittura*	*volume*

Kienu jintużaw diversi affarijiet oħrajn relatati max-xogħol, barra l-għodda u l-affarijiet li semmejt hawn fuq:

achitu	*balsamo*	*chira*	*filu*	*filu di ferru*
catinj	*colla*	*corda*	*culurj*	*maglectj*
pannelli	*perli*	*pipj*	*pumi*	*rina*
rota	*sarcia*	*serratura*	*spera*	*sigillu*
spagu	*spini*	*stuppa*	*tachi*	*tachettj*
tartaro	*tinella*	*turmentina*	*travecto*	*toppi*
tuvagli	*vaylora*	*verchi*	*virga*	*filecha*

Kliem marbut mal-affarijiet prattiċi tal-ħajja ta' kuljum

Fil-Malti għandna diversi kliem ta' nisel Rumanz li jindika porzjonijiet jew qisien, u d-dokumenti jixhdu li ħafna minnu aktarx daħal mill-Isqalli:

quartu	*paru*	*parti*	*peza*	*porcione*
salma	*terzu*	*tuzana*		

Xi termini oħrajn kienu jintużaw biex jirreferu għall-parentela:

genitorj	*cugnato*	*matri*	*nanna*	*nepotj*

Il-kelma *misser* hija ta' nisel Sqalli imma fid-dokumenti Medjevali kienet tfisser titlu ta' rispett, ngħidu aħna *Misser Micheli Faucunj*, *misser Sancto Paulo* u *Misser Grabieli Martin*.

It-tbaħħir

Id-dokumenti jixhdu li bosta kliem Malti ta' natura marineska, l-aktar tal-opri tal-baħar, daħal mill-Isqalli:

barkicta	*buxula*	*brigantinu*	*cimba*	*fregata*
fusta	*galerj*	*grippiu*	*carracca*	*lancij*
passagio	*rocta*			

Il-kamp militari

It-teknoloġija tal-gwerra kienet avvanzat minn żmien il-ħakma Għarbija u dik li bdiet tasal bdiet twassal magħha t-termini Sqallin. Il-ħakkiema l-ġodda kellhom aċċess għal teknoloġija ġdida bħall-*armi* tan-nar:

armamentj	*artigleria*	*bombarda*	*canunj*	*xcupetti*

Ismijiet tekniċi marbutin mal-*municionj* jidher li bdew jidħlu f'dal-perjodu wkoll:

ballj	*balestra*	*ballotri*	*pulviri*	*porvili*
salnitro				

Xi kliem jispeċifika x-xogħol ta' persuna marbuta mal-armi:

bombarderi	*guardia*	*guardianu*	*guarnicioni*	*sicurutatj*
soldati				

Ta' min wieħed isemmi wkoll:

assedio	*chippi*	*forticza*

Bini

L-iżvilupp tal-pajsaġġ Malti nsibuh dokumentat ukoll. Fost il-postijiet li jaqdu l-ħtiġiet spiritwali tal-kotra nsibu:

abbatia	*Cappella*	*catedrali*	*conventu*	*alabatia*
monasterio	*paruca*	*sinagoga*		

Hemm għadd ta' ismijiet ta' postijiet oħra:

bucheria	*cimiterio*	*dormitorio*	*taverna*	*forgia*
infirmaria	*casini*	*mandra*		

Ta' min jinnota wkoll ir-referenzi għall-isptar (*Spital*) *Santu Spiritu*. Dal-isem għadu jintuża.

Kliem Sqalli ieħor huwa:

animagio	*aree*	*limiti*	*loci*	*kastellu*
quarterio	*palaczu*	*piacza*	*portu*	*Curti*
Scola	*spacio*	*territoriu*	*thesoru*	*toccu*
turri	*pergulo*	*zuna*		

L-arkitettura

L-iżvilupp fl-arkitettura nistgħu nosservawh fil-ġabra tal-kliem Sqalli li mbagħad daħal fil-Malti:

arcu	*arcata*	*bucca*	*changunj*	*chavj*
fachata	*frontispicio*	*fossu*	*funtana*	*Jardinu*
conducti	*grada*	*gructa*	*campu*	*cammera*
canali	*cantuni*	*cantunera*	*capitelli*	*confinj*
logia	*ponti*			

Ismijiet ta' pajjiżi u bliet barranin

Xi ismijiet Sqallin ġew integrati fil-Malti:

alagona	*Algaria*	*Franza*	*Catania*	*Messina*
Palermu	*Rodj*	*ruma*	*Siracusa*	*Vinecia*

L-ismijiet tax-xhur

L-ismijiet tax-xhur tista' tgħid li kollha mnisslin mill-Isqalli:

aprili	*dicembru*	*Jugnu*	*Jinnaru*	*Marczo*
mayu	*novembru*	*ottubru*	*septembru*	

Annimali

Mill-Isqalli jidher li l-Malti xorob numru mdaqqas ta' ismijiet ta' *animali*:

aycula	*falcunj*	*galloczi*	*capuni*	*majali*
muntuni	*vitella*			

Ilbies u drapp

Id-dokumenti bl-Isqalli juru li f'Malta beda jasal materjal ġdid biex issir il-ħjata:

bruccato	*damasco*	*drappi*	*fustayne*	*Jmbroccatu*
Jnchirati	*inforra*	*cannavaczu*	*pannu*	*tila*

Ta' min jinnota dal-kliem li jirreferi għall-ilbies minn taqsimiet differenti tas-soċjetà:

bucula	*buctunj*	*gunnella*	*Jnguanti*	*cappa*
cordella	*curdunj*	*lazj*	*mantu*	*velo*

Dal-kliem jirreferi għal affarijiet oħrajn magħmulin bid-drapp:

bandera	*bursa*	*investa*	*cutra*	*pannello*
pavagluni	*pendenti*	*scufia*	*tappitu*	*tinpagnj*

F'daż-żmien, xogħol aktar fin tad-drapp beda jidħol fiċ-ċelebrazzjonijiet liturġiċi u sibt għadd ta' kliem li jirreferi għal *vestimenti* u affarijiet oħrajn:

albi	*berrittj*	*gasubla*	*corporali*	*pantofali*
stoli	*tappini*	*tunicelli*		

Termini legali u finanzjarji

Fid-dokumenti nsibu ħafna kliem ta' natura legali li, għalkemm dak iż-żmien kien parti mir-reġistru formali tal-amministraturi, maż-żmien ġie integrat fil-Malti:

acusa	*allegacioni*	*larchiviu*	*assiguramento*	*actu*
ambaxata	*aviso*	*accione*	*bandi*	*bulla*
civilj	*declaracionj*	*deliberacionj*	*dota*	*drictu*
electu	*electi*	*heredi*	*pheudo*	*forma*
Juramentu	*Jurj*	*Jurisdictione*	*interventu*	*Jnventariu*
Jnvestigacione	*capitulj*	*causa*	*casu*	*comandamentu*
collega	*condicione*	*contra*	*contrafactu*	*contractu*
copia	*copij*	*compagnia*	*compagnu*	*custodia*
questionj	*quistionj*	*licita*	*legitimo*	*licencia*
litigo	*mandato*	*anomu*	*obligatu*	*opposicionj*
ordini	*originali*	*partiti*	*patruni*	*pacto*
peticione	*pena*	*potere*	*privilegio*	*processu*
procura	*protesta*	*regno*	*repertorio*	*Sede*
sequestrati	*sentencia*	*serviczu*	*servito*	*socij*
expedicionj	*statu*	*termini*	*usufructu*	*verificata*

Xi kliem norbtuh mal-ġid finanzjarju:

beneficio	*benj*	*censu*	*deposito*	*dinarj*
donacione	*duana*	*emolumenti*	*cabellottu*	*guadagnu*
Jntroytu	*cappara*	*carlinu*	*collecta*	*cuntu*
contanti	*contantj*	*creditu*	*cumplimento*	*mercancia*
negocio	*nolu*	*paga*	*pagamentu*	*pensioni*
preczu	*rata*	*salariu*	*Somma*	*spisa*
subsidiu	*thesaureria*	*valuta*	*xisa*	

Konklużjoni

B'dan l-istudju nixtieq nuri li llum sar possibbli niktbu studji dettaljati fuq l-etimoloġija ta' xi kliem Malti ta' nisel Rumanz. Dan jgħinna wkoll biex insibu tarf tal-aġenti li dakkru l-element Sqalli fil-Malti. Xi wħud, bħal John Micallef[44] u Aquilina,[45] ħadmu fuq l-etimoloġija tal-kliem Malti ta' nisel Sqalli, imma straħu fuq it-tqabbil tal-kelma Maltija ma' kif tidher fid-dizzjunarji Sqallin tas-sekli 18-20. Għalhekk it-tiftix etimoloġiku ta' dawn l-istudjużi ma sarx fuq dokumentazzjoni tal-perjodu li fih l-Isqalli kien qed jinfluwenza l-Malti.

B'xorti tajba, illum għandna f'idejna aċċess akbar u komdu għad-dokumenti Medjevali, ipprovduti minn storiċi ħabrieka bħal Fiorini u Wettinger. Bis-saħħa tat-traskrizzjonijiet tagħhom, li saru primarjament għal finijiet storiċi, il-lingwista storiku qed ikun mistieden ifittex tweġibiet li, mingħajr dawn id-dokumenti, ma kienx ikun possibbli li jinstabu. Hawnhekk qed nagħti tabella b'xi eżempji mqabblin mad-dizzjunarju ta' Aquilina:

Il-kelma kif tidher f'Aquilina MT-EN	L-etimoloġija skont Aquilina MT-EN	Il-kelma f'dokumenti bl-Isqalli tal-Maltin
arloġġ	*orologgiu*	*arlogiu (1522)*
biċċerija	*vucciria*	*bucheria (1528)*
boxxla	*bussola*	*buxula (1487)*
ċomb	*chiummu*	*chombu (1537)*
Franza	*Francia*	*Franza (1419)*
katnazz	*catenaccio*	*cathanaczu (1494)*
skutelli (pl.)	*scodella*	*scutellj (1487)*
tużżana	*duzzana*	*tuzana (1538)*

Minn qalbi nirringrazzja lit-tutur u ħabib tiegħi Olvin Vella li kien ta' għajnuna kbira u ħeġġiġni biex nagħmel dal-istudju.

Noti

1 Joseph Cremona, "The Romance element in Maltese: A review of the problems," *Transactions of the Philological Society*, 88 (1990) 174.

2 Cremona 171-172.

3 Cremona 171-172.

4 Joseph Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* (Malta: PIN, 2000) 51-52.

5 Daniel Bezzina, *Dokumentazzjoni Lokali tal-Kliem Sqalli li daħal fil-Malti fis-sekli 15 u 16*, teżi tal-BA (Unuri) (L-Università ta' Malta, 2011) 97.

6 Cremona 173.
7 Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 42.
8 Alberto Varvaro, "La lingua in Sicilia e a Malta nel Medioevo," *Journal of Maltese Studies*, 17-18 (1987-88) 1-5. Ara wkoll Cremona 165-166.
9 Gabriella Alfieri, "Il siciliano come dialetto di contatto tra le 'lingue' nazionali dei Cavalieri di Malta nel Sei-settecento," *Dialetti e lingue nazionali* (Ruma: Bulzoni, 1995) 242.
10 Cremona 175-176.
11 Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 43.
12 Brincat, "Language and Demography in Malta: The Social Foundations of the Symbiosis between Semitic and Romance in Standard Maltese," *Malta, a Case Study in International Cross-Currents* (Malta: L-Università ta' Malta, 1991) 95-99.
13 Brincat, "L'italiano parlato a Malta," *Atti del Convegno di Studi: L'italiano e le regioni* (Udine: L-Università degli studi di Udine, 2001) 71-80.
14 Lil Karl Chircop jikkwotah Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 44-45. Għal lista itwal ta' eżempji ara l-istess referenza.
15 Lil Arnold Cassola jikkwotah Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 44. Għal lista itwal ta' eżempji ara l-istess referenza.
16 Varvaro 4.
17 Brincat, "Code-switching in XVIIIth century Malta: the author and date of the Intermezzo copied by I.S. Mifsud in his Stormati," *The Sunday Times of Malta* (21 ta' Settembru 1999) 32.
18 Lil Anthony Luttrell jikkwotah Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 43.
19 Brincat, "Un esempio di -LL- > -DD- nel maltese," *Journal of Maltese Studies* 17-18 (1987-88) 27-31.
20 Alfieri 245-246.
21 Lil Del Rosso jikkwotah Brincat, "L'italiano parlato a Malta" 71-72.
22 Varvaro 4. Ara wkoll Alfieri 255-256.
23 Brincat, "Gli usi lingusitici in Sicilia e a Malta nel periodo dei Cavalieri. Sviluppi paralleli e contrastanti dell'italianizzazione," *I Cavalieri di San Giovanni e la loro presenza in Sicilia* (Ruma: 2001) 31-32. Ara wkoll Alfieri 255-256.
24 Arnold Cassola, "Neologisms and archaisms in the 'Regole per la lingua maltese'," *Languages of the Mediterranean* (Malta: L-Università ta' Malta, 1994) 209-210.
25 Mikiel Anton Vassalli, *Ktŷbyl Klŷm Mâlti* (Ruma: Antonio Fulgoni, 1796) XVI-XVII.
26 Vassalli 82.

27 Cassola, "Registri e stili in un testo mistilingue del '700," *L'italiano di Malta* (Malta: Malta Univerity Press, 1998) 53-92. Ara wkoll Brincat, "Code-switching in XVIIIth century Malta" 32.

28 Cassola, "Registri e stili in un testo mistilingue" 60-61.

29 Cassola, "Registri e stili in un testo mistilingue" 61.

30 Cassola, "Registri e stili in un testo mistilingue" 62. Ara wkoll Brincat, "Code-switching in XVIIIth century Malta."

31 Alfieri 242.

32 Lil Henri Bresc jikkwotah Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 43.

33 Cremona 166.

34 Varvaro 4.

35 Brincat, "Maltese Words: An Ethymological Analysis of Maltese Lexicon," *Romania Arabica. Feschrift für Reinholdt Kontzi* (Tübingen: Gunter Narr, 1996) 111-116.

36 Varvaro 4.

37 Lil Fernand Krier jikkwotaha Cremona 168.

38 Cremona 166-168.

39 Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 45.

40 Il-kliem Sqalli li qed inxandar f'dal-istudju jinsab miġbur, u mogħni bir-referenzi kollha, fit-teżi tiegħi, Bezzina. Fost dal-kliem inkludejt xi forom li, għalkemm jidhru mbegħdin mill-Malti Modern, fil-fatt iġibhom Aquilina fid-dizzjunarju Malti-Ingliż. Din it-teżi saret ukoll biex, fejn hu possibbli, naġġornaw it-taqsima etimoloġika ta' Aquilina.

41 Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 42.

42 Reno Fenech jurina li sas-sekli 18 u 19 fil-prietki kienet issir referenza għall-qaddisin b'kalk, ngħidu aħna *Scolastica limcazza, Ambrog limcaddes* u *Giorgi l'imcaddes*. Ġieli sab referenzi oħra bil-forma San/Santu li nużaw fil-Malti modern. Ara t-teżi tiegħu Fenech, *Prietki Qodma bil-Malti*, teżi tal-MA (L-Università ta' Malta, 2009) 189, 232, 260.

43 Brincat, *Il-Malti Elf Sena ta' Storja* 43-44.

44 John Micallef, *The Sicilian Element in Maltese*, teżi tal-MA (University of London, 1959).

45 Joseph Aquilina, *Maltese-English Dictionary*, 1-2 (Malta: Midsea Books, 1987-90).